

Бисага Ю. М.,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права та порівняльного правознавства
Ужгородського національного університету

Дешко Л. М.,
кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри міжнародного публічного права
Київського національного торговельно-економічного університету

МІЖДИСЦИПЛІНАРНІСТЬ ЯК УМОВА РОЗВ'ЯЗАННЯ КОМПЛЕКСНОЇ ПРОБЛЕМИ ЩОДО КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА КОЖНОГО ЗВЕРТАТИСЯ ДО МІЖНАРОДНИХ СУДОВИХ УСТАНОВ І МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ

INTERDISCIPLINARITY AS A CONDITION FOR THE SOLUTION OF COMPLEX PROBLEMS CONCERNING THE CONSTITUTIONAL RIGHT TO APPEAL TO INTERNATIONAL JUDICIAL INSTITUTIONS AND INTERNATIONAL ORGANIZATIONS

Статтю присвячено виявленню підходів, на яких може бути побудовано методологію дослідження конституційного права на звернення до міжнародних судових установ і міжнародних організацій. Обґрунтовано, що методологія дослідження конституційного права на звернення до міжнародних судових установ і міжнародних організацій має бути побудована не на трансдисциплінарному підході, а саме на міждисциплінарному підході.

Ключові слова: конституційне право звертатися в міжнародні судові установи чи до органів міжнародних організацій, дисциплінарний підхід, міждисциплінарний підхід, мультидисциплінарний підхід, трансдисциплінарний підхід.

Статья посвящена выявлению подходов, на которых может быть построена методология исследования конституционного права на обращение в международные судебные учреждения и международные организации. Обосновано, что методология исследования данного конституционного права должна быть построена не на трансдисциплинарном подходе, а именно на междисциплинарном.

Ключевые слова: конституционное право обращаться в международные судебные учреждения или органы международных организаций, дисциплинарный подход, междисциплинарный подход, мультидисциплинарный подход, трансдисциплинарный подход.

The article is devoted to identifying approaches to the methodology of constitutional right to appeal to international judicial institutions and international organizations. It is proved that the methodology of the study of constitutional law can not be based on a transdisciplinary approach. It should be based on the interdisciplinary approach.

Key words: constitutional right to apply to international judicial institutions or bodies of international organizations, disciplinarian approach, interdisciplinary approach, multidisciplinary approach, transdisciplinary approach.

Розвідки в галузі наукового пізнання початку ХХІ століття виявили обмеженість класичних і некласичних методологічних засобів дослідження складних систем. Усі глобальні проблеми сучасності взаємозалежні, взаємозумовлені, тому ізольоване їх вирішення неможливе. При цьому важливим залишається виявлення їх походження, характеру й особливостей і, насамперед, пошук науково обґрунтованих і реалістичних у практичному стосунку шляхів їх вирішення, що виводить дослідження за межі колишніх дисциплінарних наукових парадигм у простір між- і трансдисциплінарності. Цей процес зумовлений тим, що для постнекласичного етапу розвитку науки більшість проблем виступають як комплексні, що охоплюють у процесі дослідження різні галузі знань. Вирішення таких проблем, дослідження відповідних явищ та об'єктів неможливе в рамках вузької дисциплінарності, оскільки наука має справу зі складними системними об'єктами, які в межах кожної окремої дисципліни вивчаються лише частково. Тому актуальним для дослідження складних комплексних про-

блем є вивчення феноменів міждисциплінарності, мультидисциплінарності, інтердисциплінарності, трансдисциплінарності й інших комплексних досліджень, що базуються на знаннях різних дисциплін про певний об'єкт [1].

«Дослідниками визнано, – зазначає Я. Чайка, – що дисциплінарна організація науки на постнекласичному етапі пізнання не дає цілісного знання про об'єкт, а вивчення складного об'єкта відбувається при залученні різних дисциплін. Оскільки зазначені дослідження комплексного характеру потребують методологічних підходів, які позитивно доповнюють дисциплінарні норми та принципи, тому актуальним є розробка даних підходів у царині складних комплексних досліджень... Комплексні дослідження пов'язані з уявленням про об'єкт як складну множину фрагментів дійсності, що має структурно-морфологічну чи функціональну сукупність елементів [1].

Відтак необхідним є аналіз дисциплінарного, міждисциплінарного, мультидисциплінарного і

трансдисциплінарного підходів з метою визначення, на якому з них може бути побудовано методологію дослідження конституційного права на звернення до міжнародних судових установ і міжнародних організацій.

Мета статті – виявити, на яких підходах може бути побудовано методологію дослідження конституційного права на звернення до міжнародних судових установ і міжнародних організацій.

А. Колот зазначає, що явища та процеси, які знаходяться за «кадром» міждисциплінарності, є достатньо складними, багатоплановими й різновекторними, а тому досить проблематично дати вичерпну характеристику цього феномена в одному, хоча й найбільш широкому формулюванні. Для комплексної характеристики категорії, що є предметом цього аналізу, вчений пропонує розглядати її як мінімум із дев'яти позицій:

1) міждисциплінарність – це запозичення й переткання підходів і методів різних наук (дисциплін);

2) міждисциплінарність – це здатність побачити, розпізнати, сприйняти те, що стає доступним у межах окремо взятої науки (дисципліни) за використання методів та інструментарію інших наук (дисциплін);

3) міждисциплінарність у практиці наукових досліджень означає запозичення методичного і прикладного інструментарію;

4) міждисциплінарність – це розширення міждисциплінарних зв'язків у як «противоядія» надмірній вузькості як предмета, сфери наукових досліджень;

5) міждисциплінарність – це запозичення взаємопов'язаними науками (дисциплінами) як методів, інструментарію, так і отриманих результатів дослідження та постійне звернення до їх теоретичних схем, моделей, категорій, понять;

6) міждисциплінарність – це намагання подолати експансію так званого «імперіалізму» в більшість галузей науки. Ідеться про невиправдане засилля економічних наук методологічними засадами, теоретичним інструментарієм неокласики, мейнстриму і прагнення збагатити економічні науки здобутками інших сучасних економічних, соціологічних, філософських теорій;

7) «міждисциплінарність» – це не лише просте запозичення методів, інструментарію з інших наук (дисциплін), а й інтеграція останніх на рівні конструювання міждисциплінарних об'єктів, предметів, опрацювання яких дає змогу отримати нове наукове знання;

8) міждисциплінарність – це науково-педагогічна новація, що породжує здатність побачити, розпізнати, сприйняти те, що є недоступним у межах окремо взятої науки (дисципліни) з її специфічним, вузькоорієнтованим об'єктом, предметом і методами дослідження;

9) «міждисциплінарність» у широкому, функціональному її розумінні – це зіткнення, взаємопроникнення, синергія різних наук (дисциплін), що передбачає розвиток інтеграційних процесів, зростаючу взаємодію, взаємозбагачення методів, інструментарію задля отримання нового наукового знання» [2].

Ми одностайні в думці з А. Колот, що на порядку денному постають принципово нові завдання щодо використання міждисциплінарної практики досліджень. Остання, за нашим баченням, як за масштабами, так і за постановкою завдань має бути значно різноманітнішою, методологічно вивіреною з огляду на низку об'єктивних і суб'єктивних обставин [2].

Головною ознакою власне міждисциплінарного підходу є глибший рівень пізнання на основі застосування під час здійснення досліджень інтеграційної взаємодії різногалузевих наукових знань, коли сукупність останніх існує у вигляді єдиного комплексу. Завдяки саме цьому міждисциплінарний підхід відкриває можливість виконувати дослідження на глибших рівнях [1]. Особливість цього підходу під час дослідження конституційного права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій полягає в тому, що воно входить до міждисциплінарної системи знань. Має місце об'єднання різних дисциплін для створення нової онтології, а також методів для «роботи» з її об'єктами. Характерною рисою цих систем знань є менша чіткість дисциплінарних кордонів. Історія політико-правових учень, історія держави та права України, конституційне право України, конституційне право зарубіжних країн, міжнародне право, політологія взаємодіють з метою створення цілісної картини прав і свобод людини та громадянина. Ця картина в кожній дисципліні дає семантичну інтерпретацію фактів. За відсутності розробленої теорії становлення конституційного права кожного звертатися за захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи відповідних органів міжнародних організацій саме цим забезпечується їх певна інерція. При цьому міждисциплінарність ні в якому разі не зводиться до універсалізуючої цілісної системи знань. Принцип універсалізму не зводить наявні сумірні системи знань до спрощеної схеми, а, навпаки, в міждисциплінарному дослідженні є методологічною засадою вирішення комплексної проблеми забезпечення конституційного права на звернення до міжнародних судових установ і міжнародних організацій, не зводячи наявні сумірні системи знань до спрощеної схеми.

Сьогодні невпинно набирає обертів правова глобалізація. «Саме глобалізація створює умови для формування єдиного соціального, політичного, економічного і культурного простору, що обумовлює формування єдиного правового простору. Вона приводить до формування глобальної соціальної системи, в якій акумулюються глобальні проблеми, пов'язані з формуванням інституційних і нормативних механізмів, що мають наднаціональний характер. Часткове обмеження суверенітету національної держави, його трансформація, зміна співвідношення міжнародного й національного права, формування наднаціонального (транснаціонального) права, зміна предмета правового регулювання в рамках національного права, посилення впливу регіонального права на національне – це основні форми про-

яву глобалізації у правовій сфері», – наголошує О. Дзьобань. Вплив глобалізаційних процесів на національну правову систему позначається на правотворенні й правотворчості, що являють собою досить складні процеси [3]. Найяскравіше вони виявляються щодо конституційного права кожного на звернення до відповідних міжнародних судових установ і відповідних органів міжнародних організацій. Так, національні правові норми й у формальному, і в змістовому аспектах мають відповідати міжнародним стандартам і враховувати специфіку глобалізаційних процесів, що виявляються і щодо наявних субсидіарних механізмів захисту прав і свобод людини та громадянина, і щодо внутрішньодержавного механізму. «Посилення ролі права в умовах глобалізації проявляється в розширенні сфер правового регулювання, оскільки його об'єкт і предмет не лише ускладнюються, але й розширюються. Все нові й нові сфери суспільних відносин включаються у правовий простір і, відповідно, вимагають появи нових засобів правового регулювання. У коло правового регулювання включаються усе нові суспільні відносини», – підкреслює Р. Бірюков [4].

Глобалізація істотно впливає на трансформацію, зміни й модернізацію державно-правових інститутів, норм і відносин на всесвітньому, макрорегіональному та внутрішньонаціональному рівнях, стимулює, прискорює й оновлює процеси універсалізації в державно-правовій сфері [5]. Приклад тому – такий елемент системи організаційно-правових гарантій конституційного права кожного на звернення до відповідних міжнародних судових установ і відповідних органів міжнародних організацій, як національні установи з заохочення та захисту прав людини. Оскільки в умовах глобалізації зазнає зміни концепція прав і свобод людини та громадянина, відбувається їх стандартизація, то питання гарантій їх реалізації виходить на перший план.

Викладене вище дає змогу зробити висновок, що швидкий розвиток глобалізації та її вплив на правову систему держави й міжнародну правову систему зумовлює необхідність оновлення міждисциплінарного підходу.

Сьогодні відбувається ускладнення внутрішньодержавної та міжнародної системи захисту прав людини й основоположних свобод. Так, наприклад, Генеральна Асамблея ООН у Резолюції, прийнятій 18 грудня 2013 р., закликала держави-члени створювати ефективні, незалежні і плюралістичні національні установи, що займаються заохоченням і захистом усіх прав людини й основних свобод для всіх, а там, де вони вже існують, зміцнювати їх, як це передбачено в Віденській декларації та Програмі дій, а самі такі установи за умови їх відповідності Паризьким принципам продовжувати брати участь в обговореннях у всіх відповідних механізмах і процесах Організації Об'єднаних Націй і робити внесок у ці обговорення згідно зі своїми відповідними мандатами, включаючи розгляд порядку денного в галузі розвитку на період після 2015 року. Розширення, згідно з вищезазначеними резолюціями Генеральної

Асамблеї ООН і Ради з прав людини ООН, повноважень і функцій національних установ, що займаються заохоченням і захистом прав людини, створених відповідно до Паризьких принципів, зобов'язує державу привести свої правогарантувальні функції у відповідність до міжнародних стандартів у галузі прав людини [6]. Таке ускладнення внутрішньодержавної та міжнародної системи захисту прав людини й основоположних свобод вимагає необхідності оновлення міждисциплінарного підходу. Однією зі складових методологічного оновлення має стати конструктивний синтез наукових досліджень у сфері прав людини.

Питання транс- і міждисциплінарності всебічно вивчається дослідниками всього світу. Методологічний аспект здійснюється прямим переведенням методів дослідження з однієї наукової дисципліни в іншу завдяки знаходженню спільних рис у досліджуваних предметних сферах [7, с. 22] О. Горбачук-Наровецька підкреслює, що міждисциплінарний підхід використовується зазвичай у ситуації виникнення концептуальних і методологічних труднощів будь-якої дисципліни у вирішенні її конкретних дисциплінарних проблем [8]. Трансдисциплінарність конститує такі пізнавальні ситуації, коли науковець змушений «покинути» поле своєї спеціалізації та поринути в межову з повсякденним життям сферу. Так відбувається трансгресія сучасної науки за рамки її класичної самоідентифікації у сферу становлення її основоположних відмінностей та ідентифікацій [9, с. 18].

Трансдисциплінарне дослідження – це відносно нове явище, тому на нинішньому етапі вчені лише будують розуміння цього концепту на основі континууму, який теоретично охоплює всю множину знань на всіх етапах, починаючи з дисциплінарних, міждисциплінарних, мультидисциплінарних і завершуючи власне трансдисциплінарними дослідженнями. Хоча проблема трансдисциплінарності висвітлюється в значній кількості праць, цей термін не отримав остаточного визначення. Методологія таких досліджень перебуває на стадії розробки, що викликає труднощі організації досліджень складних комплексних проблем. Результатом таких досліджень стає складний комплекс проектів, що поєднує в собі дисциплінарні дослідження з передбачуваними наслідками, які мають смисл і значення за умови наявності інших дисциплінарних досліджень. Проблема задає умови дослідження. Тобто вирішення проблеми може обмежитися доповненням або взаємозв'язком з іншими формами знань отриманих результатів на дисциплінарному рівні, а може потребувати побудови інтегральних структур. Але вирішення складних комплексних проблем має певні труднощі, зокрема, на етапі побудови інтегральних структур. Це пов'язано насамперед із тим, що в дослідженні складних комплексних проблем об'єкт є трансдисциплінарним, а предмет дослідження – дисциплінарний. Це призводить до неможливості узгодити отримані дисциплінарні результати в трансдисциплінарних дослідженнях через наявний

різний категоріальний апарат і методи дослідження, що зумовлює необхідність узгодження, прояснення та розробки смислової розбіжності використовуваних термінів [2].

Якщо в мультисистемних дослідженнях залишається чіткість кордонів і відмінність предметів, у міждисциплінарних дослідженнях відбувається об'єднання, де вже виникають перші труднощі узгодження понять і методів, то в трансдисциплінарних дослідженнях будується система, де цей процес посилюється різноманітністю систем знання, дисциплін і потребує розв'язання [2].

Поділяючи точку зору І. Ардашкіна, О. Горбачук-Наровецька зазначає, що однією з особливостей трансдисциплінарності є виявлення специфічної реальності, в якій постійно зростає рівень проблемності як знання, так і різного роду екзистенційних ситуацій і станів, пов'язаних із процесом пізнання й життєдіяльності. У методологічному плані пізнання змінює свій предмет. Відтепер ним є власне проблема, поліконтекстуальна, трансдисциплінарна за своєю природою, іманентно незавершена. Ці характеристики безпосередньо детермінують динаміку інтеграційних процесів у сучасному знанні: останні посилюються, коли зростає ступінь проблемності знання, тобто коли проблема актуалізує все більшу кількість своїх контекстів [10, с. 38–40; 11]. Трансдисциплінарність конституює такі пізнавальні ситуації, коли науковець змушений «покинути» поле своєї спеціалізації та поринути в межову з повсякденним життям сферу. Так відбувається трансгресія сучасної науки за рамки її

класичної самоідентифікації у сферу становлення її основоположних відмінностей та ідентифікацій [9, с. 18].

Окрім цього, однією з особливостей трансдисциплінарності є виявлення специфічної реальності, в якій постійно зростає рівень проблемності як знання, так і різного роду екзистенційних ситуацій і станів, пов'язаних із процесом пізнання й життєдіяльності [10, с. 38]. У методологічному плані пізнання змінює свій предмет. Відтепер ним є власне проблема, поліконтекстуальна, трансдисциплінарна за своєю природою, іманентно незавершена. Ці характеристики безпосередньо детермінують динаміку інтеграційних процесів у сучасному знанні: останні посилюються, коли зростає ступінь проблемності знання, тобто коли проблема актуалізує все більшу кількість своїх контекстів [10, с. 39–40].

Отже, вирішення наукової проблеми щодо конституційного права кожного звертатися до міжнародних судових установ і міжнародних організацій у межах комплексного дослідження зумовлює використання різних підходів. Хоча проблема, яка є змістом вирішуваного завдання, є множиною предметів різних дисциплін, тим не менше методологія дослідження конституційного права на звернення до міжнародних судових установ і міжнародних організацій має бути побудована не на трансдисциплінарному підході, а саме на міждисциплінарному підході, оскільки 1) ці дисципліни мають бути сумірними системами знання; 2) він дає змогу поєднати в одну систему дослідницькі завдання окремих дисциплін, які є сумірними системами знання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Чайка Я.М. Трансдисциплінарність як умова розв'язання складних комплексних проблем (філософсько-методологічний аспект) : автореф. ... дис. канд. філософ. наук : спец. 09.00.02 «Діалектика і методологія пізнання» / Я.М. Чайка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mydisser.com/ru/catalog/view/14760.html>.
2. Колот А. Міждисциплінарний підхід як доміанта розвитку економічної науки та освітньої діяльності / А. Колот [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ir.kneu.edu.ua:8080/bitstream/2010/5927/1/mij.pdf>.
3. Дзьобань О. Генеза правової сфери в умовах глобалізаційних процесів / О. Дзьобань [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://dspace.nulau.edu.ua/bitstream/123456789/3067/1/Dzeban_420_425.pdf.
4. Бірюков Р.М. Національна правова система в умовах глобалізації (основні напрямки трансформації) : дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.01 / Р.М. Бірюков. – Одеса, 2011. – 205 с.
5. Бірюков Р.М. Глобалізація та її вплив на правову сферу / Р.М. Бірюков // Порівняльно-правові дослідження. – 2009. – № 2. – С. 37–38.
6. Дешко Л. Комиссии по правам человека в системе организационно-правовых гарантий прав и свобод человека и гражданина / Л.Н. Дешко // Новая правовая мысль. – 2014. – № 4/63. – С. 41–46.
7. Муравьев Ю.А. Недисциплинированная междисциплинарность: о проблемах междисциплинарных исследований / Ю.А. Муравьев, В.П. Ширяев // Универсальный эволюционизм и глобальные проблемы / ред. В.В. Казютинский, Е.А. Мамчур. – М. : ИФ РАН, 2007. – С. 16–31.
8. Горбачук-Наровецька О.В. Між- та трансдисциплінарність філософської освіти та науки / О.В. Горбачук-Наровецька [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Gileya/2011_51/Gileya51/F41_doc.pdf.
9. Киященко Л. Феномен трансдисциплінарності – опыт философского анализа / Л. Киященко // Santalka. Filosofija. – Vilnius, 2006. – Т. 14. – № 1. – С. 17–37.
10. Ардашкин И.Б. Трансдисциплинарность проблемы как фактор современного познания / И.Б. Ардашкин // Вестник Томского государственного университета. Общественно-педагогический журнал. – Томск, 2007. – № 302. – С. 36–40.